

TÜRKÇE SÖZLÜK İÇİN AYDIN BOYSAN'DAN KATKILAR

Nevzat Gözaydın

■ Yazdığı eserlerle edebiyatımızda renkli ve hoş bir iz bırakan Aydın Boysan'ın kitaplarını taramaya devam ediyorum. Dergimizin eski sayılarında alfabetik sırayla bazı katkılarını sergilemiştim. Bu sayımızda da sadece (H ile I-İ) harfleriyle başlayan madde başlarından *Türkçe Sözlük*'te bulunmayanları örnek cümleleriyle birlikte veriyorum.

Yazarın kitaplarındaki yazıma hiç dokunulmamış, aynen bırakılmıştır. Eserlerinin kısaltmaları ve sayfa numaraları da ayrıca içinde gösterilmiştir.

hafifliğe düş-: “Geldik gidiyoruz diyerek, çevre ilişkilerini küçümsemek, benden sonra tufan hafifliğine düşmektir.” (LBG, 104). Anlam olarak ‘basite kaçmak, adi bir duruma girmek’tir diyebiliriz.

hafifliğe kaç-: Yukarıdakine benzer bir anlam taşımaktadır: “Mimarlık tasarımı, tesisat ve statik bilgileri ve hafifliğe kaçmadan işin bu yönlerine olan saygı öğeleriyle beslenir.” (LBG, 153)

hak tanın-: “Kitle taşıtları çalışıyor. Trafik işliyor. Yayalara da hak tanınıyor.” (U, 89) ‘Hak verilmek’ anlamındadır.

hâl bırakma-: ‘Güç ve kuvvetten kesilmek, hâlsiz duruma girmek’ anlamındadır: “Bende bile hâl bırakmayacak lezzet ve dehşette bir yemek yiyoruz.” (U, 22)

hâlsiz düş-: Üstteki madde ile aynı anlamına geldiğini düşünüyorum: “Sydney de, devleşen Pasifik Okyanusu dalgalarının çatlayarak hâlsiz düştüğü ve kıyıya öyle vardığı koca koca plaj kıyılarında kurulmuş.” (U, 18)

harabeye dön-: Anlamı ‘çok eskimiş, virane durumunda’dır: “Arada, harap binalar görüyorum. Harabeye dönmüş eski kamyonlar da yollarda.” (U, 80)

havayı döv-: “Vuruşsuz hazırlık havada kalır, dökülür gider; hazırlıksız vuruş yapan ise, havayı dövdü demektir.” (OY, 22). Anlam olarak ‘boşa yumruk sallamak, isabet ettirememek’ diyebiliriz.

havayı ısıt-: ‘Ortamı çekici, sevimli ve hoş bir duruma getirmek’ anlamını verebiliriz: “Sohbetleri huzur, neşe ve umut verirdi. Onun o doyulmaz tatlı sohbetlerine erişmek için havayı ısıtmak ve sabretmek gerekirdi.” (LBG, 31)

hayat yoluna çık-: “O upuzun hayat yoluna çıkarken bize verilen yolluk hediyesi, kafamız ve gönlümüz... Bu ikisinden daha değerli hazineler olmaz ki...” (İE, 97). ‘Doğmak, hayata başlamak’ anlamına gelmektedir.

hayata veda et-: ‘Vefat etmek, ölmek’ demektir: “Karı koca binayı bir vakfa hibe etmişler; hem ikisi de hayata veda etmiş.” (Y, 119)

hayatı karar-: “Son zamanlarda İstanbul demcilerinin hayatı karardı; otomobil sürücüleri için, sıkı alkol kontrolü yapılıyor.” (Y, 157) Anlam olarak ‘sıkıntıya girmek, zorluklarla karşılaşmak’ diyebiliriz.

hayatını bağışla-: “Majesteleri, zavallı ördeğin hayatını bağışlamak alıcenaplığında bulundular.” (A, 24) ‘Öldürmemek, ölüm cezasını affetmek’ anlamındadır.

hayatını kurtar-: “Galiçya cephesinde ölen binlerce Türk askeri, binlerce Avusturyalı gencin hayatını kurtarmadı mı?” (Y, 199). ‘Ölümüne engel olmak, hayatta kalmasını sağlamak’ anlamına gelir.

hayranlık uyandır-: ‘Hayranlığa yol açmak, hayranlık duygusunu öne çıkarmak’ anlamı verebiliriz: “Sinan’ın hayranlık uyandıran mühendislik yapılarından birisi, Alpulu’daki Sokullu Mehmet Paşa köprüsüdür.” (İE, 124)

hazırcevaplılık: “Hazırcevaplılıkla dikkat çekilip sempati toplanabilir, ama bunlar güvenilmez yollar...” (OY, 152). ‘Hazırcevap olma durumu’ anlamındadır.

hedef büyütül-: “Yakalanan kademe, artık amaç olmaktan çıkar; yakaladığı ile yetinen gelişmesi durmuş demektir. Demek ki, sürekli olarak, hedef büyütülecektir.” (LBG, 132). Anlamı ‘istenen amacın düzeyinin yükseltilmesi’ olarak belirtebiliriz.

hediyeye boğ-: ‘Bir çok hediye vermek’ anlamındadır: “Kendisi, uygar ge-
çinen Batılı devlet başkanlarının da dostuydu ve onları hediyeye boğardı.”
(PG, 206)

her işin kâhyası ol-: “Hiç ilgin olmayan konulara, niye burnunu sokuyor-
sun? Her işin kâhyası sen misin?” (İE, 151). ‘Her şeye ilgisi olsun veya ol-
masın karışmak, üstüne vazife olmamasına rağmen her işe dair söz söyle-
mek’ anlamını verebiliriz.

her naneyi bil-: “Üroloji hastası olacak adam her naneyi bilir; boyuna tar-
tışır, sorguya çeker.” (OY, 179) Anlamını ‘bir şeyi bütün yönleriyle bilmek,
girdisini çıktısını iyi anlamak’ olarak belirtebiliriz.

her taşın altından çık-: “Yurdun neresinde olursa olsun, her taşın altın-
dan, bir ya da birkaç Karadenizli çıkar.” (D, 79) ‘Nerede olursa olsun görün-
mek, kendini hissettirmek, varlığını belirtmek’ anlamındadır.

hesap bil-: ‘İyiye kötüyü, doğruyu yanlış kestirmek’ anlamını verebiliriz:
“İpsiz politikacı, madalyonun iki yüzünü de gösterir. Hesabı bilir ve yapar,
gizler.” (Y, 172)

hesaba gelmez: “(İkisi) arasında hesaba gelmez, anlaşılmaz, açık-kapalı
bir işbirliği dönemi başlıyor.” (U, 170) Anlam olarak ‘önceden kestirilemez,
düşünülemez, tahmin edilemez’ diyebiliriz.

hesabını bilir ol-: “Şu İskoçlar, hesabını bilir olmak konusunda adlarını
öyle bir çıkartmışlar ki, bu ünü kimse ellerinden alamaz.” (A, 149) ‘Gele-
ceğe dair iyi düşünmek, etraflıca girdisini çıktısını hesaplamak’ anlamın-
dadır.

hesabını kes-: Anlamını ‘her türlü alacağını almak, alacaklarını alıp ilgisi-
ne son vermek’ şeklinde belirtebiliriz: “Konser günü ben burada yok iken,
kendi isteğiyle hesabını kesip işten ayrılmış.” (OY, 187)

hikmet savur-: “Bir işin keder veren yanı doruklaşır, ya da kepezelik diz
boyuna çıkar. Artık o zaman ciddi ciddi hikmetler savurmak yerine, önce
hafiften, sonra açık açık dalga geçmek davranışların en ciddisi olur.” (D,
205) Anlamı ‘gerçekten değerli söz söylemek, ibretli söz sarf etmek’ olarak
gösterebiliriz.

hoşafa çevir-: ‘Berbat etmek, kullanılmaz durumu getirmek’ anlamında-
dır: “Otomobil hızla köşeyi dönerken savruldu, bordür taşına vurdu, park
eden üç arabayı hoşafa çevirdi.” (F, 202)

hoşafa dön-: “Elimde hoşafa dönmüş buketle, Taksim’den Lâleli’ye bir saatte yürüdüm.” (YV, 105) Anlam olarak ‘perişan duruma girmek, bozulup kullanılmaz olmak’ diyebiliriz.

huzura çık-: “Bir gün Papa’ya, yüz yaşını geçmiş bir ihtiyarın mutlaka huzura çıkmak istediğini söylediler.” (D, 138) ‘Yüksek bir makamda bulunan kişinin yanına kabul edilmek’ anlamındadır.

hükümünü sürdür-: “Tembellik ve çalışkanlık insan doğasının özellikleri... Her şart altında hükümlerini sürdürüyorlar.” (İE, 101) ‘Varlığını güçlü bir şekilde hissettirmek, kesin kararlılığını ortaya koymak’ anlamı verilebilir.

ıskala-: “Santrafor bütün volelik ortaları ıskaladı.” (Y, 147) Anlamı ‘hedefi tutturamamak’tır.

ışık çak-: “Fransız Devrimi’nin tanınmışlarından A. Rivarol, kısa ve vurucu anlatımlarıyla çok karanlığa ışık çaktı.” (YY, 165) ‘Aydınlatıcı fikir vermek, yeni ve parlak fikir üretmek’ anlamı verilebilir.

ışık ver-: Üstteki maddeyle benzer anlam taşıyor: “Hele on dokuzuncu yüzyılımızın karanlığına ışık vermeye başlamış Güzel Sanatlar Akademisi’nin 100. kuruluş yılını es geçmek, nasıl bir incelik ola ki?” (YV, 164)

ışığa boğ-: ‘Aydınlatmak, gerçekleri göstermek’ anlamını verebiliriz: “Mizah, aklın sanatının vücududur, sahnesidir. Espri ise onu yaşatan ruhtur, candır; sahneyi ışığa boğan çakışlardır.” (D, 125)

ibret verici: ‘Ders gösteren, doğru örnek ortaya koyan’ anlamındadır: “Pişkinliğin en ibret verici örnekleri politikada sergileniyor.” (OY, 41)

içiçe yaşa-: “Tüm dünya yaratıkları; kafa-kafaya, yürek-yüreğe, içiçe yaşamalıdır.” (İE, 229) ‘Birbirinden ayrılmaz durumda bulunmak’ anlamındadır.

içine göm-: “İnsanlar sonradan öğrendikleri ama, çevrelerinde içine gömdükleri bir başka dilin yardımıyla düşünürler.” (İE, 182) Anlamı ‘içinde tutmak, saklamak’tır.

iki çift söz: “Bundan sonra kim çıkar da profesyonel futbol oyuncularını, cephelede savaşmış şehit ya da gazi Mehmetçiklerle mukayeseye yeltenirse, kendilerine söyleyeceğim iki çift söz var.” (OY, 309) Anlamını ‘söyleyecek bazı sözleri olmak, az ve öz laf söylemek’ olarak belirtebiliriz.

iki çift sözü bulun-: ‘Söz sahibi olmak, konu hakkında yetki ile konuşmak’ anlamına gelmektedir: “Laf aramızda, kendimi övmek gibi olmasın ama, benim de iki çift sözüm bulunurdu.” (Y, 67)

iki tek at-: “Rakı ise, kırba gibi içilmezdi; koltuk meyhanesinin adabı erkânında, iki tek atmak vardı.” (YY, 19) Anlamı ‘az miktarda içmek’tir.

incelik göster-: “Sürekli gülümseyişle, üzüntüleriyle başkalarını tedirgin etmemek inceliği gösterilir.” (U, 231) ‘Durumu nezaketle geçiştirmek, hassas davranmak’ anlamına gelmektedir.

insan kayna-: ‘Çok kalabalık olmak’ anlamındadır: “San Francisco sokaklarında, insan kaynıyor; vatmanların klakson değil, çan çaldığı tramvaylar işliyor.” (OY, 197)

insanlık dışı-: “İnsanlar, bu insanlık dışı olayları unutmasın diye korunuyor ama, sanırım pek bir işe yaramıyor.” (Y, 82) Anlam olarak ‘çok kaba, akıl almaz gaddarlıktaki (iş)’ diyebiliriz.

ipi elinde tut-: ‘Bir şeye hâkim olmak, egemenliğini göstermek, gereken son kararları vermek’ anlamındadır: “Politikanın ipini elinde tutanlar, yardımın karşılığını onurdan özveri olarak beklemeye alışkındır.” (F, 72)

irade et-: ‘Buyurmak, karar vermek’ anlamındadır: “Tanrı, evrenin varlığını daha ‘önce’si olmayan bir zamanda irade etmiştir.” (OY, 160)

istim tut-: “Akşam keyfimiz, fabrikada şarapla istim tuttuktan sonra Hal- kapınar’dan trene binip, Karşıyaka’ya gitmekti.” (LBG, 78) Mecaz olarak ‘yeteri kadar içki içmek’ anlamına gelir.

istirahate çekil-: ‘Dinlenmek’ anlamındadır: “Kadıncağz akşam vakti kocasının arabasını parkta görünce, kendindeki anahtarla kapıyı açmış; arka kanepede istirahate çekilmiş.” (F, 213)

iyi bil-: “İsviçreliler, hangi siyasi mülteciyi sınır dışı etmeyeceklerini de iyi biliyorlar.” (Y, 96) ‘Doğru karar vermek’ anlamına gelmektedir.

Not: Alıntı yapılan eserler için bk. *Türk Dili*, S 800 (Ağustos 2018), s. 86-94.